

УДК 811.112.2:821.112.2:82'0

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЕВОЇ КУЛЬТУРИ ПІЗНЬОГО ВІКТОРІАНСЬКОГО ДИСКУРСУ

М.С. Левіщенко, канд. філол. наук (Київ)

У статті розглянуто пізній вікторіанський дискурс та лінгвокультурні особливості мовленнєвої культури вікторіанців, подано опис та характеристику компонентів мовленнєвої культури вікторіанців, проаналізовано засоби їх вираження в англомовних творах пізнього вікторіанського дискурсу, виділено національні особливості лінгвокультурної спільноти пізньої Вікторіанської епохи.

Ключові слова: дискурс, лінгвокультурні особливості, лінгвокультурна спільнота, мовленнєва культура, національний компонент.

Левіщенко М.С. Лингвокультурные особенности языковой культуры позднего викторианского дискурса. В статье рассмотрено поздний викторианский дискурс и лингвокультурные особенности языковой культуры викторианцев, подано описание и характеристику компонентов языковой культуры викторианцев, проанализировано способы их выражения в англоязычных произведениях позднего викторианского дискурса, выделено национальные особенности лингвокультурного сообщества поздней Викторианской эпохи.

Ключевые слова: дискурс, лингвокультурные особенности, лингвокультурное сообщество, национальный компонент, языковая культура.

Levishchenko M.S. Linguistic and cultural peculiarities of language culture of Late Victorian Discourse. In the article it was considered Late Victorian Discourse and linguistic and cultural peculiarities of language culture of Victorians, it was given a description and characteristic of components of language culture of Victorians, there were analyzed the ways of their expression in English texts of Late Victorian Discourse, there were discriminated national peculiarities of linguistic and cultural community of Late Victorian Epoch.

Key words: discourse, language culture, linguistic and cultural community, linguistic and cultural peculiarities, national component.

Вікторіанство як феномен культури пов'язаний з тривалим правлінням королеви Вікторії (1837 – 1901), але значення його для подальшого розвитку англійської історії, культури, мовлення та літератури важко переоцінити. Вікторіанство залишило в свідомості англійців певне уявлення про непорушність традицій, значущість демократії і моральної філософії, а також сильне бажання та прагнення звертатися до часів Вікторіанської епохи, що й визначає актуальність нашої розвідки.

Вплив культури на мову проявляється у своєрідності процесу спілкування в різних культурах, що відображається не тільки в особливостях лексики та граматики, але й у нормативно-стилістич-

ному складі мови. Національний образ світу формується із цілісності національного життя. Мова відображає спосіб сприйняття світу, що притаманний певній нації. Значення, які виражені в ньому, складаються в певну систему поглядів, формують своєрідну колективну філософію, яка стає обов'язковою для всіх носіїв мови.

Вивченню лінгвістичного аспекту проблеми мовленнєвої картини світу вікторіанців останнім часом приділяється досить багато уваги в роботах як зарубіжних (С. Бейліс [14], Дж. Бест [15], Ф. Додд [18], Р. Лакофф [19] та ін.), так і вітчизняних дослідників (Н.Д. Алхазова [1], С.С. Беркнер [3], О.С. Иссер [6], О.М. Казарцева [7], В.И. Ка-

расик [8], И.И. Морозова [11], И.А. Стернин [12] та ін.).

Саме тому об'єктом нашої статті є пізній вікторіанський дискурс, а предметом – мовленнєва культура вікторіанців, реалізована у англомовних текстах XIX ст., які є матеріалом нашого дослідження, що, відповідно, визначає й основні дослідницькі завдання пропонованої розвідки.

Повсякдення в літературі – глибинний шар сприйняття автором світу через передачу побуту його героїв, відчуттів, що їх охоплюють в кожній точці перетину часу з простором. Інтер'єр, архітектура, мода допомагають яскравіше уявити національну самобутність персонажів та наглядно зазначити конкретні просторово-часові координати дій сюжету [2]. Структура повсякденності в літературі це особливості, напрацьовані культурою, які структурують, оформлюють, формують повсякденне життя людей, втілюючи в ній духовно-ціннісні компоненти. Твердість цінностей повсякденного життя була однією з найважливіших психологічних установок епохи пізнього Вікторіанства.

Однак найяскравіше особливості епохи можуть відобразитись у повсякденному спілкуванні її представників. Адже, спілкування, комунікація є невід'ємною частиною життя людей, впливає на їхній розвиток, поведінку, пізнання світу і самих себе як частини цього світу. І будь-яка спроба осмислити комунікацію між людьми, зрозуміти, що їй заважає і що сприяє, важлива й виправдана, тому що спілкування – це стовп, стрижень, основа існування людини.

Під комунікативною поведінкою розуміють сукупність норм і традицій спілкування народу. У комунікативній поведінці відбиваються особливості національного менталітету, це дає змогу виявити національні особливості лінгвокультурної спільноти. Т.Г. Грушевицька, розглядаючи поняття “національний характер”, зазначає, що наявність національних особливостей загальноновизнана, і вони презентують властиве тільки одному народові суміщення “національних і загальноприйнятих характеристик” [5].

Пізній вікторіанський дискурс – це мисленнєво-комунікативний феномен, процес і результат мов-

леннєвої діяльності вікторіанців, нині відображений у творах представників цієї епохи. Розглядаючи аспекти комунікації у пізньому вікторіанському дискурсі, можна помітити, що, не зважаючи на використання обома статтями комунікативної стратегії ввічливості, існувала значна різниця у спілкуванні жінок і чоловіків. Перш за все це залежало від статусів, які надавалися їм, і від функцій, які повинні були нести жінки і чоловіки у вікторіанському суспільстві.

Комунікативний акт у пізньому вікторіанському дискурсі підпорядковувався комунікативній стратегії ввічливості, однак відмінності у спілкуванні жінок і чоловіків були вкрай помітними. Однією з головних причин була статусна роль жінки у вікторіанському суспільстві. Тому мовленнєві відмінності спостерігались не лише в розмові чоловіка і жінки, а й у тому, як говорили про жінку або чоловіка [9]:

“Sir William Lucas had been formerly in trade in Meryton, where he had made a tolerable fortune, and risen to the honour of knighthood by an address to the king during his mayoralty. The distinction had perhaps been felt too strongly. It had given him a disgust to his business, and to his residence in a small market town; and, in quitting them both, he had removed with his family to a house about a mile from Meryton, denominated from that period Lucas Lodge, where he could think with pleasure of his own importance, and, unshackled by business, occupy himself solely in being civil to all the world. For, though elated by his rank, it did not render him supercilious; on the contrary, he was all attention to everybody. By nature inoffensive, friendly, and obliging, his presentation at St. James's had made him courteous.” [13, с. 17]. Розповідь про чоловіка завжди була деталізованою, опис здебільшого зосереджувався на його діяльності та статусі у суспільстві, ставленні до інших людей та до самого себе.

Про жінку мовилося, зазвичай, з огляду на її ключові суспільні ролі – добра матір та дбайлива жінка: *“Lady Lucas was a very good kind of woman, not too clever to be a valuable neighbour to Mrs.*

Bennet. She had several children.” [13, с. 17]. При описі використовувались нейтральні прикметники, короткі фрази.

Вікторіанські чоловіки сприймали світ як окрема людина в ієрархії суспільного ладу, в якому вона стоїть вище або нижче інших. В епоху перенаселення міст, розростання середнього класу розмови зводились до переговорів, у яких люди намагалися досягти кращого становища, зберегти його наскільки це можливо і захистити себе від спроб інших принизити або попихати ними. Жінки в основному сприймали життя як окрема особистість у структурі взаємних зв'язків. У їх світі розмови нагадували переговори, які були спрямовані на збереження їх статусу благопристойних, вихованих леді, головними характеристиками яких були чесність, духовна чистота, слухняність. Тому у світі, де завжди існують ієрархії, для них важливішими були ієрархії дружби, а не панування і досягнення [9].

Різниця у стилях спілкування чоловіка і жінки була причиною різного виховання. Вони росли у різних словесних світах. Люди розмовляли з ними по-різному і очікували різних відповідей. Жінку виховували з огляду на те, що вона повинна мати такі якості, як скромність, ненав'язливість, емоційність, обдуманість поведінки, вміння співчувати, вміння допомагати іншим, розуміти інших [9].

З певною іронічністю описує В. Теккерей скромність дівчини при привітанні з джентльменом: “*She had previously made a respectful virgin-like curtsey to the gentleman, and her modest eyes gazed so perseveringly on the carpet that it was a wonder how she should have found an opportunity to see him.*” [21, с. 20].

Теми, які обговорювались жінками і чоловіками у Вікторіанську епоху, були різними через те, що від жінок вимагалось бути хорошими дружинами та матерями, про кар'єру навіть і не йшлося. Тому чоловіки обговорювали ті питання, які їм необхідно було вирішити. Для пізнього вікторіанського дискурсу були характерними такі лексичні й граматичні явища: емоційно забарвлена та образна лексика, лексика емфатичного і вигуківого харак-

теру, підсилюючі граматичні конструкції, вигуки і повтори.

Вікторіанські традиції передбачали стриманість не лише у діях, а й в мовленні. Вона була знаком поваги до точки зору співрозмовника, який міг сприймати ситуацію по-своєму. Характерним було уникання категоричних стверджень або заперечення. Саме завдяки цьому забезпечувалось широке використання вставних зворотів: “*I think! I think, returned the gentleman, after a pause, that a reference is no necessary; neither, to say the truth, is it convenient, for I am a stranger in London.*” [16]. Усі ці звороти були призначені для уникнення визначеності, прямолінійності, можливості зіткнення думок.

Властивими для вікторіанців були сполучення прислівника з закінченням -ly та прикметника. За Н.Б. Гвішиані ці лексичні *підсилювачі* привертають увагу слухача саме до тої частини висловлення, на якій хоче наголосити мовець [4, с. 19]: “*English girls not so fine as Spanish noble creatures jet hair black eye slovely forms sweet creatures beautiful*” [17], “*The consumption of tobacco in the towns, continues Mr. Pickwick, ‘must be very great, and the smell which pervades the streets must be exceedingly delicious to those who are extremely fond of smoking’*” [17].

Мовлення вікторіанців відрізнялось *самоконтролем*. Вільний прояв почуттів вони сприймали як вульгарність, неподобство. Самоконтроль для вікторіанців був головною перевагою людського характеру. Важливість стриманості виражається докором у вищезазначеній репліці. Однак жінки аристократичного походження вирізнялись *емоційним мовленням*. У мові воно реалізовувалось завдяки прикметникам *lovely, sweet, pretty*, іноді вживали декілька прикметників одразу, а також окличні речення для посилення емоційності: “*How much flattered I was by his asking me to dance a second time!*” [13, с. 13]. Автор використовує стилістичний прийом графон, щоб підкреслити емоційність мовця: “*What a beautiful, BYOO-OOTIFUL song that was you sang last night, dear Miss Sharp.*” [13, р. 29].

Вікторіанці уникали розмов про особисте, ця характеристика відобразилася в етиці спілкування. Окрім слів *yes, no* чітких стверджень та заперечень, у розмові старанно уникали особистих моментів, всього, що могло здатися вторгненням у приватне життя кожного. У прикладі, що наводиться нижче, адресанту, маркізі де Сен-Мар, особливо важливо ухилитися від відповідальності за правильність інформації, оскільки йдеться про матеріальне становище вдови її сина, а, як уже відомо, невтручання при спілкуванні було одним з головних принципів Вікторіанської епохи:

“Marquise. I was informed that you were in want, and I came to offer you assistance. Esther. I thank you for your offer, and the delicate consideration for my feelings with which it is made. I need no assistance” [20, с. 301-302]. Якщо не торкатися особистих сфер життя співрозмовника або свого життя, якщо не ставити прямих запитань і не давати категоричних відповідей, залишалася тема *weather*. Це засіб підтримки розмови з малознайомими людьми, уникаючи приватних тем:

“It’s only your sister, Joseph,” said Amelia, laughing and shaking the two fingers which he held out. “I’ve come home FOR GOOD, you know; and this is my friend, Miss Sharp, whom you have heard me mention.” No, never, upon my word,” said the head under the neck cloth, shaking very much – “that is, yes – what abominably cold weather, Miss” – and here with he fell to poking the fire with all his might, although it was in the middle of June” [21, с. 18].

Подібна розмова може видатись беззмістовною, позбавленою сенсу. За показною стриманістю вікторіанців крилася емоційна вдача. А оскільки правила поведінки не допускали, щоб людина виражала свої думки відкрито, прямо, у представників цієї доби була розвинена чутливість до натяків і недомовок: *“My dear Mr. Bennet, said his lady to him one day, have you heard that Nether field Park is last?”*

Mr. Bennet replied that he had not.

“But it is,” returned she; “for Mrs. Long has just been here, and she told me all about it.”

Mr. Bennet made no answer.

“Do you not want to know who has taken it?” cried his wife impatiently.

“You want to tell me, and I have no objection to hearing it” [13, с. 1].

Наведений приклад ілюструє, як за допомогою риторичних запитань співрозмовниця натякала на певну інформацію, а не одразу висловлювала її відкрито. Запитання-ствердження відігравали функцію вираження натяків. Вікторіанці були переважно мовчазними, розгорнуті діалоги для них зазвичай рідкісні: *“The conversation, as may be judged from the foregoing specimen, was not especially witty or eloquent; it seldom is in private societies.”* [21, с. 28].

Звичне обговорення спільних інтересів розкриває наступний стереотип мовленнєвої поведінки: світське життя обговорюється частіше за все, як тема, відома всім учасникам комунікації. Для досягнення продуктивності ситуації спілкування мовцю, крім зазначених принципів було необхідно наслідувати *паритетність* як головний етичний принцип спілкування. Паритетність передбачає рівноправність учасників розмови, зміни ролей і балансування між власними інтересами та інтересами співрозмовника [10, с. 45]. Тобто гармонізації спілкування сприяють принципи кооперації, ввічливості, толерантності і паритетності. У пізньому вікторіанському дискурсі це було можливо лише тоді, коли в розмові брали участь люди однакові за соціальним статусом.

Отже, специфіка особливостей пізньої Вікторіанської епохи складається через мовленнєву культуру спілкування. Основні риси цієї культури спілкування – стійкість, повторюваність, немінуча поява стандарту та стереотипності. Звернення до дослідження повсякденної мовленнєвої культури Вікторіанства в літературі дозволяє, з однієї сторони, об’єднати численні деталі в цілісну картину епохи; з іншої сторони, осмислення феномену Вікторіанства може дати нові уявлення про процес розвитку повсякденної культури в цілому.

Питання вивчення теми пізньої Вікторіанської епохи та пізнього вікторіанського дискурсу займає чільне місце у сучасній науці, але ця проблема

належить до важливих і досить спірних, тому перспективи подальших досліджень у цій галузі полягають у вивченні лінгвостилістичних особливостей мовленнєвої культури вікторіанців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алхазова Н.Д. В Королевстве, где говорят по-английски: Обычаи, традиции, праздники: [О Великобритании] / Н.Д. Алхазова; Л.И. Кройтореску. – Кишинев : Штиинца, 1989. – 224 с.
2. Булыгина Т.В. Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики) / Т.В. Булыгина, А.Д. Шмелев. – М. : Шк. «Языки русской культуры», 1997. – 234 с.
3. Беркнер С.С. Проблемы развития разговорной речи в XVI – XX веках / С.С. Беркнер – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1978. – 230 с.
4. Гвишиани Н.Б. Слово на *-/у* как предмет грамматики и фразеологии : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Н.Б. Гвишиани. – М., 1976. – 170 с.
5. Грушевицкая Т.Г. Основы межкультурной коммуникации / Т.Г. Грушевицкая, В.Д. Попков, А.П. Садохин. – М. : ЮНИТИ – ДАНА, 2002. – 291 с.
6. Иссер О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О.С. Иссер. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 284 с.
7. Казарцева О.М. Культура речевого общения: теория и практика общения : учеб. пособие / О.М. Казарцева. – [4 изд.]. – М. : Флинта: Наука, 2001. – 496 с.
8. Карасик В.И. Язык социального статуса : монография / В.И. Карасик. – М. : Гнозис, 2002. – 333 с.
9. Левіщенко М.С. Лінгвокультурна конвенціалізованість вікторіанського дискурсу / М.С. Левіщенко // Вісник Житомир. держ. ун-ту. “Філологічні науки”. – Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – Вип. 51. – С. 121–125.
10. Матвеева Т.В. Учебный словарь: русский язык, культура речи, стилистика, риторика / Т.В. Матвеева. – М. : Флинта : Наука, 2003. – 45 с.
11. Морозова І.І. Комунікативні стратегії ввічливості у стереотипній мовленнєвій поведінці вікторіанської жінки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / І.І. Морозова. – Харків : Харків. нац. ун-т імені В.Н. Каразіна, 2004. – 20 с.
12. Стернин І.А. Очерк английского коммуникативного поведения / И.А. Стернин, Т.В. Ларина, М.А. Стернина. – Воронеж : Истоки, 2003. – 185 с.
13. Austen J. *Pride and Prejudice* / J. Austen. London ; Glasgow : Blackie, 2000. – 344 p.
14. Bayley S. *Victorian Values: An Introduction* / S. Bayley. – Montreal : Dawson College, 2008. – 340 p.
15. Best G. *Mid-victorian Britain. 1851–1875* / G. Best. – L. : Weidenfeld and Nicolson, 1971. – 316 p.
16. Dickens Ch. *Our Mutual Friend* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.charles-dickens.org/our-mutual-friend/> (cited 12.09.14).
17. Dickens Ch. *The Posthumous Papers of the Pickwick Club* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.charles-dickens.org/the-pickwick-papers/> (cited 12.09.14).
18. Dodd F. *Englishness and the national culture* / F. Dodd; ed. by David Boswell and Jessica Evans // *Representing the Nation: A Reader. Histories, heritage and museums.* – L. : Routledge, 1999. – 243 p.
19. Lakoff R.T. *Talking Power: The Politics of Language* / R.T. Lakoff. – N.Y. : Basic Books, 1990. – 324 p.
20. Robertson T.W. *Caste* / T.W. Robertson // *Representative British Dramas. Victorian and Modern.* – Boston : Little, Brown, and Company, 1924. – P. 301–302.
21. Thackeray W.M. *Vanity Fair* / W.M. Thackeray. – Harmondsworth : Penguin Books. – 458 p.